

PRZEDMOWA

Niniejszy zbiór stanowi drugą część monograficznego ujęcia wybranych materiałów konferencji „Tożsamość, indywidualizm, wspólnotowość w kulturze rosyjskiej”, zorganizowanej 25-26 maja 2012 r. w Polskiej Akademii Umiejętności przez Katedrę Rosyjskiej Kultury Nowożytnej Instytutu Rosji i Europy Wschodniej UJ przy współudziale Komisji Kultury Słowian PAU. Pierwszą część stanowi opublikowany przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2013 r. monograficzny tom noszący w tytule nazwę konferencji. Zawarte w nim pojęcia to determinanty kultury rosyjskiej nie tylko filozoficzno-aksjologiczne i religijno-metafizyczne, ale również ideologiczne, a nawet geopolityczne. Wyznaczają jej immanentny, niezależny od czynników zewnętrznych kierunek rozwoju, a jednocześnie punkty styczne z zagranicą – głównie Europą i jej formami kulturowymi. Poprzez te właśnie pojęcia odczytać można znaczenie sporów, jakie toczą się w Rosji od pierwszej połowy XIX w. między zwolennikami jej niezależnej od Zachodu drogi rozwoju a ideologami jej okcydentalizacji. Zarówno w pierwszej, jak i drugiej opcji rozwoju toczy się walka o wartości kształtujące mentalność i duchowość rosyjską, decydujące o charakterze tożsamości nie tylko pojedynczego Rosjanina, ale również narodu rosyjskiego jako historycznej, kulturowej oraz religijnej i moralnej wspólnoty. Walka ta obejmuje także kształt państwa rosyjskiego i sposób sprawowania w nim władzy.

Kultura rosyjska jest specyficznym świadectwem owej walki. Z jednej strony stanowi bowiem wyraz „duszy rosyjskiej”; z drugiej zaś – sposób jej kształtowania. Z uwagi na to dwojaki jej znaczenie można sugerować, iż zagadnienie tożsamości ma charakter fundamentalny dla wyraźnie zarysowanych w niej problemów indywidualizmu i wspólnotowości. Problemy te odzwierciedlają relacje między rodzimą tradycją i wpływami zachodnimi ujęte w niezmiennie aktualnym paradygmacie Rosja-Europa. W paradygmacie tym indywidualizm jako taki, a zarazem jako propozycja antropologii filozoficznej jawi się jako czynnik obcy, implantowany w kulturze rosyjskiej. Przeciwwstawia się mu rodzima idea wspólnotowości, osadzona głęboko w tradycji prawosławnej. W ramach tej idei został ukształtowany specyficzny – soborowy – personalizm, który czyni beznaścieżnym zwycięstwo zachodniego indywidualizmu na gruncie rosyjskim. Personalizm ten, podobnie jak wspólnotowość, jest bowiem zakorzeniony nie tylko w kulturze, ale również w teologii, metafizyce oraz eschatologii.

Jak wykazują prace zawarte w prezentowanym zbiorze, decydujące znaczenie dla takiego ugruntowania relacji między tożsamością a wspólnotowością i indywidualizmem miała kultura staroruska i dominujące w niej elementy religijne – metafizyczno-mistyczne, eklezjologiczne. Z niej wywodzi się ideał wspólnotowości utożsamiany ze sformułowaną w XIX w. przez Aleksego Chomiakowa zasadą „soborowości” jako prawosławną normą życia społecznego. Ideał ten nabierze nowego znaczenia w twórczości Fiodora Dostojewskiego, myśli Włodzimierza Sołowjowa, a następnie pracach filozofów renesansu religijnego, m.in. tych, które weszły w skład tomu *Drogowskazy (Bexu)*, będącego krytyczną oceną roli inteligencji narodnickiej, która głosiła idee rewolucji i socjalizmu, podważające zasady rosyjskiej tożsamości i wspólnotowości. Przeciwwstawiała im ideał bezgranicznej wolności od wszystkiego i postawę skrajnego indywidualizmu, znajdującego wyraz w aktach terroru, nihilizmie kulturowym i moralnym.

Ideologia narodnicka stanie się – obok zbudowanej na nauce Karola Marksa koncepcji komunistycznego ustroju i komunistycznego społeczeństwa – inspiracją dla rewolucji bolszewickiej i będącego jej konsekwencją totalitaryzmu komunistycznego. Unieważnią one wprawdzie dziewiętnastowieczną ideę rewolucyjnego indywidualizmu, umocnią jednak wrogi stosunek do tradycyjnej wspólnotowości rosyjskiej i personalizmu soborowego, które zostały wyrugowane z rozwijającej się po rewolucji bolszewickiej kultury i nowych relacji społecznych. Ideologia komunizmu, będąca fundamentem totalitaryzmu, wysunęła koncepcję człowieka odciętego od Transcendencji, jednowymiarowego, słabego, niezdolnego do przekraczania swych ograniczeń, niezdolnego do takiej wolności, której nieodłącznym atrybutem jest odpowiedzialność. Na gruncie antropologii ujawniła się bowiem istota totalitaryzmu komunistycznego – próba uformowania nowego człowieka w nowym społeczeństwie, człowieka pozbawionego świadomości religijnej, kulturowej, narodowej; podporządkowanego całkowicie komunistycznej ideologii. Próbie tej towarzyszyła negatywna transformacja wszystkich sfer życia spowodowana wnikającym w nie absurdem utopii, która uniemożliwiała z jednej strony rozwój osobowy człowieka, z drugiej kształtowanie dobra wspólnego w jego pierwotnym znaczeniu, istotnym dla ideału rosyjskiej wspólnotowości – jako dobro obejmujące nade wszystko dobro duchowe każdego członka tej społeczności, a następnie jego dobro materialne, instrumentalne wobec duchowego.

Upadek komunizmu otworzył w Rosji drogę powrotu do tradycji i konieczność odbudowania tożsamości Rosjan wobec nowych zagrożeń, niesionych przez zachodnie megatrendy globalizacyjne i towarzyszące im ideologie – nade wszystko skrajnego liberalizmu, politycznej poprawności i genderyzmu – znajdujące uzasadnienie w postmodernizmie filozoficznym i odbicie w postmodernizmie kulturowym oraz kulturze masowej. U schyłku XX i w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. badanie relacji między tożsamością, indywidualizmem i wspólnotowością powinno uwzględniać instrumenty, jakimi posługują się kreatorzy nowego globalnego ładu w sferze kultury: perswazję, manipulację i propagandę. Osiągnęły one maksimum w epoce totalitaryzmu komunistycznego i będącym jego emanacją socrealizmie. Dlatego coraz większy ich wpływ na kulturę Zachodu XXI w. budzi uzasadnione niepokoje współczesnych twórców kultury rosyjskiej. Środowiska konserwatywne w Rosji ostrzegają przed ma-

nipulacją i propagandą w kulturze zachodniej i nowoczesną komunikacją na rzecz globalizmu i nowego porządku światowego, wymierzonego przeciw kulturom narodowym. Z jednej strony są to środowiska utożsamiające się z poglądami Aleksandra Solżenicyna, z drugiej – zwolennicy eurazjatyckich koncepcji Aleksandra Panarina i Aleksandra Dugina. Największe ich zastrzeżenia mogą budzić następujące zjawiska: manipulacja w formach kulturowego komunikowania w zglobalizowanym świecie, makdonaldyzacja społeczeństw i upowszechnianie zmakdonaldyzowanej kultury, rozmycie tożsamości kulturowej, religijnej i narodowej w ramach współczesnych trendów politycznych i kulturowych, globalizacja konsumpcyjnego stylu życia i nowej świadomości, erozja prawdy i zaufania jako głównych kategorii kształtujących przestrzeń nie tylko komunikowania, ale również współlistnienia. Jednakże w reakcji na te procesy twórcy współczesnej kultury rosyjskiej wykorzystują także instrumenty perswazji oraz manipulacji, które jedynie w służbie dobra wspólnego mogą znaleźć usprawiedliwienie jako elementy tzw. białej propagandy.

Niniejszy zbiór jest próbą odzwierciedlenia tych procesów w kulturze rosyjskiej, mających dla niej pierwszorzędne znaczenie. Ważna dla ich ukazania okazała się metoda badawcza jego Autorów. Niezależnie od ich indywidualnego podejścia do podejmowanego problemu, można ją ująć skrótowo jako metodę przedstawiającą rosyjską kulturę w jej różnorodnych kontekstach – w tym wypadku zdeterminowanych pojęciami tożsamości, indywidualizmu i wspólnotowości, które inspirują do eksponowania problemów antropologii kulturowej i filozoficznej. Jest to metoda wyróżniająca badaczy reprezentujących tzw. szkołę krakowską, ukształtowaną przez Ryszarda Łuźnego i Lucjana Suchanka, będącą fundamentem rosjoznawstwa o charakterze kulturoznawczym. Autorzy zbioru wpisują się znakomicie w tę koncepcję metodologiczną, prezentując niezwykle ważne dla jego całości ujęcia tytułowych problemów.

Anna Raźny